มุมมอง 360 องศา: ปัญหา และทางออกของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก

A 360-DEGREE PERSPECTIVE: PROBLEMS AND SOLUTION FOR SMALL SCHOOL CONSOLIDATION

[1]ปาณิศา ถนอมทรัพย์, [2]วรรณวิศา สืบนุสรณ์ คล้ายจำแลง และ [3]สุชาดา นันทะไชย

[1]Panisa Thanomsup, [2]Wanwisa Suebnusorn Klaijumlang and [3]Suchada Nanthachai

[123]สาขาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

[123]Educational Administration, Faculty of Education, Kasetsart University, Thailand

[1]Corresponding Author's Email: panisa.thano@ku.th

[1]เบอร์โทร: 092-270-0897

Received: 2025-07-21

Revised: 2025-07-31

Accepted: 2025-12-03

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก 2) ศึกษาทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก และ 3) ศึกษาแนวทางในการลดผลกระทบจากการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความเป็นไปได้ มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเครือข่าย ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนคุณภาพ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งสิ้นจำนวน 14 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และเชื่อมโยงสาระสำคัญของข้อมูลแต่ละส่วนเพื่อสังเคราะห์เป็นข้อสรุป

ผลการวิจัยพบว่า การควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กประสบปัญหาในด้านการสื่อสารกับชุมชน การเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากร และการต่อต้านจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางกลุ่ม ในด้านผลกระทบ พบว่าการควบรวมโรงเรียนส่งผลกระทบเชิงลบต่อนักเรียน ครู บุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาการศึกษาในระยะยาวของโรงเรียนเครือข่าย นอกจากนี้ ในด้านเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบต่อความคุ้มค่าในการใช้งบประมาณ และในด้านสังคมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำหรับทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่าผู้บริหารส่วนใหญ่และครูเห็นว่าการควบรวมโรงเรียนเป็นนโยบายที่มีความจำเป็นต่อการจัดสรรทรัพยากรและการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองและชุมชนบางส่วนไม่เห็นด้วย เนื่องจากมีความกังวลเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย ความปลอดภัย และผลกระทบต่อวิถีชีวิต แนวทางสำคัญในการลดผลกระทบ ได้แก่ การสร้างความเข้าใจร่วมกันกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การจัดให้มีกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน และการกำหนดเกณฑ์การดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: ปัญหาและผลกระทบ; โรงเรียนขนาดเล็ก; การควบรวมโรงเรียน

Abstract

This study was a qualitative research investigation with the following objectives: 1) to examine the problems and impacts arising from the consolidation of small-sized schools; 2) to investigate the attitudes of stakeholders toward the consolidation of small-sized schools; and, 3) to explore feasible, effective, and widely acceptable approaches to mitigating the impacts of small-sized school consolidation. The key informants consisted of educational administrators, administrators of network schools, administrators of quality schools, teachers, students, parents, community representatives, and members of the Basic Education Committee, totaling 14 participants. The research instruments included semi-structured interviews and non-participant observation. Data were analyzed using content analysis, and the key themes from each component were integrated to synthesize conclusions.

The findings indicated that the consolidation of small-sized schools encountered challenges related to communication with communities, resource preparedness, and resistance from certain stakeholder groups. In terms of impacts, the consolidation had negative effects on students, teachers, educational personnel, and the long-term educational development of network schools. In addition, from an economic perspective, it affected the cost-effectiveness of budget utilization, while from a social perspective, it affected the relationships between schools and their communities. Regarding stakeholder attitudes, most administrators and teachers perceived school consolidation as a necessary policy for resource allocation and the improvement of teaching and learning quality. However, some parents and community members opposed the policy due to concerns about expenses, safety, and impacts on local ways of life. Key approaches to mitigating these impacts included fostering shared understanding among stakeholders, establishing mechanisms for community participation, and defining clear and concrete operational criteria.

Keywords: Problems And Impacts; Small Schools; School Consolidation

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายสำคัญในระบบการศึกษาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีอัตราการเกิดลดลงอย่างต่อเนื่อง จากที่สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของประชากรและพบว่า ประเทศไทยเคยมีเด็กเกิดเกิน 1 ล้านคนต่อปีในช่วงปี 2506-2526 และเคยมีจำนวนสูงสุดในปี 2514 มากถึง 1,221,228 คน ตั้งแต่ ปี 2527 เป็นต้นมา จำนวนเด็กเกิดได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง จนมีจำนวนต่ำกว่า 6 แสนคนในปี 2562 และลดลงต่ำกว่า 5 แสนคนในปี 2567 เป็นปีแรก Ritinarong (2025) ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อจำนวนนักเรียนในระบบการศึกษาที่ลดลง ในขณะที่จำนวนโรงเรียนยังคงมีอยู่เท่าเดิมหรือมากขึ้น การลดลงของประชากรวัยเรียนเกิดขึ้นในระดับโครงสร้าง ส่งผลให้โรงเรียนของรัฐส่วนใหญ่มีขนาดเล็กลงและปรากฏการณ์การยุบโรงเรียนชัดเจนมากขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยเสริมที่ซ้ำเติมปัญหา นอกจากอัตราการเกิดที่ต่ำแล้ว การลดลงของจำนวนนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ชานเมืองและชนบทยังเกิดจากการย้ายถิ่นไปสู่โรงเรียนขนาดใหญ่ในเมืองที่มีความพร้อมมากกว่า ขณะที่โรงเรียนขนาดเล็กในชนบทต้องดิ้นรนสร้างคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานภายใต้ข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากร การศึกษาของ Patamasuwan (2022) ในจังหวัดอุดรธานียืนยันความซับซ้อนของปัญหานี้ โดยพบว่า การเปลี่ยนแปลงขนาดโรงเรียน ทั้งการถูกยุบ ลดขนาด หรือขยายขนาด เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท ในสัดส่วนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สถานการณ์นี้ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ หากประเทศไทยต้องการแก้ไขคุณภาพการศึกษาและความเหลื่อมล้ำของการศึกษาระหว่างกลุ่มประชากรที่มีฐานะต่างกัน การปฏิรูปการศึกษาของไทยนั้นควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพครูและการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู โดยเฉพาะในกลุ่มโรงเรียนขนาดเล็ก จากการจัดทำแผนที่โรงเรียนพบว่าราวร้อยละ 85 ของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนเฉลี่ยไม่เกิน 20 คนต่อระดับชั้น ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งใช้เวลาเดินทางไม่เกิน 20 นาที ไปยังโรงเรียนที่มีความพร้อม ปัจจุบันนี้เด็กกว่า 1 ล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจนเข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนขนาดเล็ก แต่ไม่ได้รับโอกาสเช่นเดียวกับเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนที่ใหญ่กว่า นอกจากนี้ในอีก 15 ปีข้างหน้านักเรียนในกลุ่มนี้มีแนวโน้มจะเพิ่มเป็น 2 ล้านคน ซึ่งทำให้ปัญหานี้ทวีคูณยิ่งขึ้น แนวทางหนึ่งที่สามารถดำเนินการได้คือ การลงทุนพัฒนา “โรงเรียนศูนย์กลาง” แต่การดำเนินการไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ง่าย หากเราปล่อยปัญหาไว้เช่นนี้ต่อไปก็เหมือนเป็นการทิ้งนักเรียน 1 ล้านคนไว้ข้างหลัง ซึ่งไม่ยุติธรรมสำหรับนักเรียนเป็นอย่างมาก (Lathapipat, and Sondergaard, 2016)

เพื่อตอบสนองต่อความท้าทายเหล่านี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. 2566-2570) ที่มุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนทุกกลุ่มวัยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดนโยบายพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีจำนวนนักเรียนน้อยกว่า 120 คน โดยใช้มาตรการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กเป็นกลยุทธ์หลักเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอน และลดภาระค่าใช้จ่ายงบประมาณ อย่างไรก็ตามการนำนโยบายสู่การปฏิบัติกลับเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนมากกว่าที่คาดการณ์ไว้ จากการติดตามประเมินผลพบว่าโรงเรียนขนาดเล็กยังคงใช้งบประมาณและทรัพยากรที่ไม่คุ้มค่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

การทดสอบระดับชาติยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย และมีสภาพปัญหาใน 4 ด้านคือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านความพร้อมทางปัจจัยของโรงเรียน และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ การดำเนินนโยบายยังต้องเผชิญกับความท้าทายที่หลากหลาย ทั้งการต่อต้านจากชุมชน ปัญหาการเดินทางของนักเรียน ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น และการสูญเสียเอกลักษณ์ของชุมชน ภาพสะท้อนที่ชัดเจนของความซับซ้อนนี้ ปรากฏในบริบทของจังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ แม้ว่าจะมีโรงเรียนขนาดเล็ก (นักเรียน 0-120 คน) จำนวน 93 โรงเรียน และมีการดำเนินการรวมสถานศึกษาตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดตั้ง รวม หรือเลิกสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2550 แต่สามารถดำเนินการได้เพียง 5 โรงเรียนเท่านั้น ปัจจุบันมีโครงการโรงเรียนคุณภาพตามแผน 15 จุด มีโรงเรียนนำร่อง 1 โรงเรียน และมีโรงเรียนเครือข่าย 10 โรงเรียน จากการประชุมผู้บริหารของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอ่างทองและผู้บริหารสถานศึกษา พบว่ามีข้อจำกัดและปัญหาในการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กและการดำเนินงานโรงเรียนคุณภาพที่เกิดจากปัจจัยหลายอย่างและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วน การที่สามารถควบรวมโรงเรียนได้เพียง 5 แห่งจาก 93 แห่ง สะท้อนถึงความซับซ้อนและความท้าทายในการดำเนินนโยบายดังกล่าวในทางปฏิบัติ (Primary Educational Service Area Office of Ang Thong, 2025)

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาปรากฏการณ์การควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กอย่างรอบด้านผ่านมุมมอง 360 องศา โดยสำรวจสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น ศึกษาทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ไปจนถึงกรรมการสถานศึกษา และค้นหาแนวทางการลดผลกระทบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เกิดประสิทธิผลและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย การวิจัยนี้มีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับความซับซ้อนของการดำเนินนโยบายการศึกษา และจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนนโยบายการยกระดับคุณภาพการศึกษาและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทยในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และผลกระทบของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก
2. เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเครือข่าย ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนคุณภาพ คุณครู นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการลดผลกระทบในการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความเป็นไปได้ เกิดประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบกรณีศึกษา (Case Study) ที่มุ่งศึกษาปัญหา ผลกระทบ ทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และแนวทางการลดผลกระทบในการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้งและรอบด้านผ่านมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 7 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study)

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กอย่าง เป็นระบบ โดยครอบคลุมเอกสารสำคัญ ได้แก่ นโยบายการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดตั้ง รวม หรือเลิกสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2550 รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ นอกจากนี้ยังศึกษาเอกสารเฉพาะของพื้นที่กรณีศึกษา อาทิ แผนการควบรวมโรงเรียนของจังหวัดอ่างทอง รายงานการประชุมคณะทำงานของเขตพื้นที่การศึกษา และบันทึกข้อความที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเอกสารเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบริบท นโยบาย และแนวทางการดำเนินงานควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

การเก็บข้อมูลภาคสนามดำเนินการในพื้นที่ จังหวัดอ่างทอง โดยเน้นโรงเรียนเครือข่ายที่เตรียมความพร้อมในการควบรวมและโรงเรียนคุณภาพที่เป็นโรงเรียนนำร่อง ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามรวม 3 เดือน ระหว่างเดือนมิถุนายน - สิงหาคม 2567 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการดำเนินกิจกรรมเตรียมความพร้อมการควบรวมโรงเรียน การศึกษาภาคสนามครอบคลุมการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ในสถานการณ์จริง เช่น การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา การประชุมผู้ปกครอง และกิจกรรมการเรียนการสอนประจำวัน ผู้วิจัยจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes) อย่างละเอียด รวมถึงบันทึกบริบทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ประสบการณ์และมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวนทั้งสิ้น 14 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารการศึกษา 1 คน ผู้อำนวยการสถานศึกษา 2 คน (โรงเรียนคุณภาพและโรงเรียนเครือข่าย) คุณครู 2 คน นักเรียน 2 คน (ชายและหญิง) กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 4 คน ผู้ปกครอง 1 คน และชุมชน 2 คน การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายนี้ ช่วยให้ได้มุมมองรอบด้านจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

ผู้วิจัยพัฒนาแนวคำถามสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) ที่มีความยืดหยุ่น ครอบคลุม 3 ประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ปัญหาและผลกระทบของการควบรวมโรงเรียน ทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และแนวทางการลดผลกระทบ แนวคำถามผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาและทดลองใช้เพื่อปรับปรุงความเหมาะสม การสัมภาษณ์ดำเนินการ

เป็นรายบุคคล ใช้เวลา 60-90 นาทีต่อคน ในสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวกและเป็นส่วนตัว โดยเน้นการสนทนาแบบเปิดให้ผู้ให้ข้อมูลได้แสดงความคิดเห็นและเล่าประสบการณ์อย่างอิสระ มีการบันทึกเสียงภายใต้การยินยอมของผู้ให้ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการขอหนังสืออนุญาตจากมหาวิทยาลัยและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูลโดยชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยและการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ ข้อมูลที่รวบรวมประกอบด้วยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ถูกบันทึกเสียงและถอดเทปแบบคำต่อคำ (Verbatim Transcription) บันทึกภาคสนามจากการสังเกตและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทุกข้อมูลถูกจัดเก็บอย่างเป็นระเบียบและมีการสำรองข้อมูลเพื่อป้องกันการสูญหาย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) โดยเริ่มจากการอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้งเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม จากนั้นทำการ ลงรหัส (Coding) แยกประเภทข้อมูลตามประเด็นสำคัญ และจัดกลุ่มข้อมูลที่มีความหมายใกล้เคียงกันเป็นแก่นสาระ (Themes) การวิเคราะห์ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เพื่อยืนยันความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ยังใช้การตรวจสอบโดยผู้มีส่วนร่วม (Member Checking) โดยนำผลการวิเคราะห์เบื้องต้นกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Presentation of the Research Results) ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ประการ โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Narrative) การนำเสนอมุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจต่อปรากฏการณ์อย่างรอบด้าน โดยคำนึงถึงความละเอียดอ่อนของประเด็นและผลกระทบต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยถูกนำเสนอในเชิงวิชาการที่มุ่งหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันมากกว่าการชี้ผิดถูก พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการลดผลกระทบจากการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่เป็นไปได้จริงและเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายมิติที่เชื่อมโยงกัน สามารถจำแนกได้เป็น 4 ด้านหลัก กล่าวคือ ประการแรก ปัญหาด้านการสื่อสารและการมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญที่สุดที่ทำให้การควบรวมโรงเรียนไม่ประสบความสำเร็จ โดยเกิดจากการขาดการสื่อสารที่ชัดเจนและทันเวลาระหว่างหน่วยงานการศึกษากับชุมชน ผู้ปกครองได้รับแจ้งข้อมูลล่าช้าและไม่ครบถ้วน รวมทั้งการไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้น ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและนำไปสู่การต่อต้านอย่างรุนแรง ประการที่สอง ปัญหาการคัดค้านจากชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความผูกพันทางจิตใจอันลึกซึ้งที่ชุมชนมีต่อโรงเรียนที่ก่อตั้งมานานกว่า 80 ปี ซึ่งโรงเรียนไม่ได้เป็นเพียงสถานศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน สถานที่จัดงานบุญประเพณี และแหล่งรวมของความทรงจำร่วมกันของคนหลายรุ่น การควบรวมจึงถูกมองว่าเป็นการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน ประการที่สาม ปัญหาด้านการเดินทางและความปลอดภัย แม้ว่าระยะทางระหว่างโรงเรียนจะไม่ไกลมากนักเพียง 7 กิโลเมตร แต่เส้นทางการเดินทางมีลักษณะซับซ้อนและเสี่ยงอันตราย โดยเฉพาะในช่วงเวลาเร่งด่วนตอนเช้าและเย็น ที่ต้องเดินทางผ่านสี่แยกและถนนสายหลักที่มีการจราจรคับคั่ง ผู้ปกครองจึงมีความวิตกกังวลอย่างมากเกี่ยวกับความปลอดภัยของบุตรหลาน โดยเฉพาะนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 1-3 และประการสุดท้าย ปัญหาด้านเศรษฐกิจของผู้ปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้ระดับล่างถึงปานกลาง ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป มีข้อจำกัดทางด้านกำลังทรัพย์อย่างมาก ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนกลายเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดในแง่ของความสะดวกและความประหยัด การย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอื่นจะสร้างภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมที่ครอบครัวเหล่านี้ไม่สามารถรับไหว ในส่วนของผลกระทบจากการควบรวมโรงเรียนที่ไม่สำเร็จ พบว่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางใน 5 มิติ คือ ผลกระทบต่อนักเรียนที่แสดงออกถึงความวิตกกังวล ความเครียด และความไม่มั่นคงทางอารมณ์ การสูญเสียสมาธิในการเรียนและความสับสนเกี่ยวกับอนาคตของตนเอง ผลกระทบต่อครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ตึงเครียดและซับซ้อน ถูกกดดันจากทั้งฝ่ายนโยบายและชุมชน รวมถึงความไม่แน่นอนของเส้นทางวิชาชีพ ผลกระทบต่อการศึกษาระยะยาวที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษายิ่งขึ้น นักเรียนยังคงไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ที่ทันสมัยและครูผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากการลงทุนงบประมาณจำนวนมากในการพัฒนาโรงเรียนคุณภาพที่ไม่เกิดความคุ้มค่า เนื่องจากไม่มีนักเรียนมาใช้บริการตามเป้าหมาย และผลกระทบต่อชุมชนโดยเฉพาะทางสภาพจิตใจเกิดความรู้สึกผิดหวัง เศร้าใจ และสูญเสียความภาคภูมิใจที่เคยมีต่อสถานศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีทัศนคติที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนตามบทบาทและมุมมองของแต่ละกลุ่ม โดยกลุ่มผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวกต่อนโยบายการควบรวมโรงเรียน พวกเขามองว่าเป็นนโยบายที่จะแก้ปัญหาการบริหารจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพและเพิ่มคุณภาพทางการศึกษาได้จริง สามารถลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา โดยเชื่อว่านักเรียนจะได้รับโอกาสทางการศึกษาที่ดีขึ้นจากทรัพยากรที่มีคุณภาพและครูผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญ ในขณะที่กลุ่มครูมีทัศนคติที่แตกแยกออกเป็นสองฝ่าย ครูบางส่วนเห็นด้วยกับนโยบายเพราะตระหนักถึงข้อจำกัดในการจัดการเรียนการสอนภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ภาระงานที่หนักเกินไป และการขาดโอกาสในการพัฒนาวิชาชีพ แต่ครูอีกส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยเพราะเชื่อว่าโรงเรียนขนาดเล็กยังคงมีบทบาทสำคัญในการทำให้เด็กที่มีฐานะยากจนและด้อยโอกาสได้มีสิทธิเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน การปิดโรงเรียนจะทำให้เด็กกลุ่มนี้สูญเสียโอกาสทางการศึกษา สำหรับกลุ่มนักเรียนส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวก พวกเขามองว่าเป็นโอกาสที่จะได้เรียนในสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย อาคารเรียนที่กว้างขวาง

มีสระว่ายน้ำ และสนามกีฬาที่ได้มาตรฐาน ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่เคยมีโอกาสใช้ในโรงเรียนขนาดเล็ก ด้านคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีทัศนคติที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และความเข้าใจในบริบทของโรงเรียน ผู้ที่เห็นด้วยมีความคาดหวังว่าการควบรวมจะช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษาของนักเรียนให้ดีขึ้นและทัดเทียมกับโรงเรียนในเมือง ขณะที่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยมองว่ายังมีวิธีการอื่นที่สามารถพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพและยั่งยืนได้ เช่น การเพิ่มอัตรากำลังครู การสนับสนุนงบประมาณ และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ส่วนกลุ่มตัวแทนชุมชนและผู้ปกครองส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงลบต่อนโยบายนี้อย่างชัดเจน พวกเขามองว่าโรงเรียนยังคง มีสภาพที่ใช้งานได้ดี อาคารสถานที่ไม่ได้ทรุดโทรม และที่สำคัญคือสามารถสร้างคนที่มีคุณภาพออกไปรับใช้สังคมได้แล้วหลายรุ่น การปิดโรงเรียนจึงเป็นการสูญเสียทรัพยากรการศึกษาที่สำคัญของชุมชน นอกจากนี้ยังมีความกังวลอย่างมากเกี่ยวกับการเดินทางที่ไม่สะดวก ความไม่ปลอดภัย และค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะสร้างภาระให้กับครอบครัวที่มีฐานะยากจน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาแนวทางลดผลกระทบการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความเป็นไปได้และเกิดประสิทธิผลและเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เสนอแนวทางที่หลากหลายและสอดคล้องกันในหลายประเด็นสำคัญ โดยแนวทางแรกคือการปรับบทบาทของหน่วยงานต้นสังกัดจากการสนับสนุนเชิงนโยบายเพียงอย่างเดียวมาเป็นการลงพื้นที่ทำงานร่วมกับสถานศึกษาอย่างใกล้ชิดตั้งแต่เริ่มดำเนินการเตรียมความพร้อม เพื่อทำความเข้าใจบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่และร่วมกันหาแนวทางป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น แนวทางที่สองคือการเปิดให้ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่มมีส่วนร่วมตั้งแต่ยังไม่เริ่มกระบวนการ โดยจัดประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจเบื้องต้นอย่างทั่วถึง พาไปดูสถานที่จริง เพื่อเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียอย่างชัดเจน และเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นอย่างจริงจัง แนวทางที่สามคือการจัดตั้งคณะทำงานที่เป็นรูปธรรมและมีความเข้มแข็ง ประกอบด้วยสมาชิกจากหลากหลายภาคส่วนตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ และท้องถิ่น รวมถึงการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนเพื่อการศึกษาที่มาจากการคัดเลือกของชุมชนเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการสื่อสารและประสานงาน แนวทางที่สี่คือการสร้างหลักประกันคุณภาพการศึกษาและความปลอดภัยที่เป็นรูปธรรม โดยจัดทำเป็นเอกสารข้อมูลผลสัมฤทธิ์ปัจจุบันและค่าเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน พร้อมทั้งจัดทำบันทึกข้อตกลงระหว่างผู้ปกครองและสถานศึกษาเกี่ยวกับการไม่เรียกเก็บค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม แนวทางที่ห้าคือการดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้ทุกฝ่ายมีเวลาปรับตัว เริ่มจากการทดลองจัดกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การแลกเปลี่ยนครูผู้สอนระหว่างโรงเรียน และการสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักเรียน ผู้ปกครอง และบุคลากรของทั้งสองโรงเรียนก่อนบูรณาการเป็นระบบ แนวทางที่หกคือการปรับแผนการดำเนินการโรงเรียนคุณภาพให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ โดยให้แต่ละโรงเรียนจัดทำแผนความต้องการการเรียนรวมของตนเองตามความสมัครใจ พิจารณาจากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ความปลอดภัย และความสะดวกในการเดินทาง แนวทางที่เจ็ดคือการกำหนดเกณฑ์ที่ชัดเจนแต่มีความยืดหยุ่น เช่น การกำหนดจำนวนนักเรียนขั้นต่ำที่ชุมชนยอมรับได้ร่วมกัน ซึ่งอาจจะอยู่ที่ประมาณ 30 คน เพื่อให้ชุมชนมีเวลาเตรียมตัวและหาทางเลือกที่เหมาะสม แนวทางที่แปดคือการใช้ประโยชน์จากพื้นที่โรงเรียนเดิมอย่างสร้างสรรค์ โดยจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง หรือใช้เป็นสาขาของโรงเรียนหลักที่ยังคงมีการจัด

การเรียนการสอนบางระดับชั้น เพื่อให้ชุมชนไม่รู้สึกว่ามีบางอย่างขาดหายไปและยังคงมีความภาคภูมิใจในสถานที่ของตน และแนวทางสุดท้ายคือการให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโรงเรียนที่จะไปเรียนรวม โดยคำนึงถึงความสะดวกและความปลอดภัยในการเดินทางเป็นสำคัญ ไม่ใช่การกำหนดจากส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว ทั้งนี้ แนวทางทั้งหมดมุ่งเน้นการสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง เพื่อให้การควบรวมโรงเรียนเป็นไปอย่างราบรื่น ลดความขัดแย้ง และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของนักเรียนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเชิงลึกกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน พบว่าการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กจะประสบความสำเร็จได้ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการ 4 ระยะที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม สร้างความเชื่อมั่น คำนึงถึงบริบทพื้นที่ และการดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป ดังนี้

1. การเตรียมการและวางแผน (6-12 เดือน) เริ่มจากการจัดตั้งคณะทำงานหลักและประเมินสถานการณ์อย่างรอบด้าน โดยสำรวจข้อมูลจำนวนนักเรียน สภาพภูมิศาสตร์ โครงสร้างพื้นฐาน และบริบททางสังคมวัฒนธรรม พร้อมประเมินความเสี่ยงด้านความปลอดภัยและผลกระทบต่อชุมชน จากนั้นปรับนโยบายให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น เช่น เปลี่ยนจาก "1 โรงเรียน 1 อำเภอ" เป็น "1 โรงเรียน 1 ตำบล" ให้แต่ละโรงเรียนจัดทำแผนความต้องการการเรียนรวมตามความสมัครใจ

2. การสร้างความเข้าใจ (3-6 เดือน) ดำเนินการสื่อสารและสร้างความเข้าใจผ่านการประชุมชี้แจงแยกตามกลุ่มเป้าหมาย จัดเยี่ยมชมโรงเรียนเป้าหมายเพื่อให้เห็นสภาพจริง และจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นแบบเปิด พร้อมสร้างหลักประกันความเชื่อมั่นใน 3 ด้าน ได้แก่ คุณภาพการศึกษา ความปลอดภัยในการเดินทาง และค่าใช้จ่ายที่ไม่เพิ่มขึ้น โดยจัดทำเป็นเอกสารข้อตกลงที่ชัดเจน

3. การทดลองและการปรับตัว (1-2 ปีการศึกษา) ปีแรกเน้นสร้างความคุ้นเคยผ่านกิจกรรมร่วมแลกเปลี่ยนครูผู้สอน และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ปีที่สองเริ่มการเรียนรวมบางส่วนในบางรายวิชาหรือบางระดับชั้น พร้อมติดตามประเมินผลการปรับตัว ที่สำคัญคือการใช้ประโยชน์พื้นที่โรงเรียนเดิมเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง หรือสาขาสำหรับการเรียนการสอนบางส่วน ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าโรงเรียนยังมีบทบาทสำคัญ

4. การบูรณาการเต็มรูปแบบ (ปีที่ 3 เป็นต้นไป) ดำเนินการควบรวมเต็มรูปแบบตามที่เหมาะสมกับบริบท โดยรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของทั้งสองโรงเรียน จัดตั้งระบบบริหารแบบเครือข่าย กระจายความรับผิดชอบตามความเชี่ยวชาญ พร้อมติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องผ่านตัวชี้วัดหลากหลายมิติ

แผนภาพที่ 1 กระบวนการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความเป็นไปได้ เกิดประสิทธิผลและเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สภาพปัญหาของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายมิติ โดยปัญหาหลักคือการขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชน ความผูกพันทางจิตใจที่ชุมชนมีต่อโรงเรียนที่ก่อตั้งมานานกว่า 80 ปี ปัญหาด้านการเดินทางและความปลอดภัย รวมถึงข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของผู้ปกครอง ทั้งนี้เป็นเพราะการดำเนินนโยบายใช้แนวทาง top-down approach ที่มุ่งเน้นการสื่อสารทางเดียวโดยไม่เปิดพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้แสดงความคิดเห็น และโรงเรียนในบริบทไทยเป็นศูนย์กลางทางสังคมตามแนวคิด "บวร" ที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Phunpat (2020) ที่พบว่าผู้เกี่ยวข้องขาดความรู้ความเข้าใจจึงส่งผลต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลง และเน้นย้ำแนวคิด "บวร" ที่ถือเป็นทุนทางสังคมของไทยและพบว่า สังคมไทยยังคงมีแนวคิดว่า โรงเรียนเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และผลการศึกษามีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Eyampaya (2022) ที่พบว่า การดำเนินการตามนโยบายนี้ ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจของผู้ปกครอง ที่เห็นว่าการควบรวมโรงเรียนเป็นการเพิ่มภาระในการเดินทางและค่าใช้จ่าย นอกนี้ยังเผชิญปัญหาด้านชุมชน ที่มองว่าโรงเรียนเป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็งของหมู่บ้าน หากจะดำเนินการตามนโยบายให้สำเร็จต้องปรับการดำเนินการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ โดยการดำเนินการตามนโยบายการควบรวมโรงเรียนของในบริบทต่างประเทศในประเทศแคนดา พบปัญหาและผลกระทบเช่นเดียวกัน ดังผลการศึกษาของ Haynes (2022) พบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมองโรงเรียนในชุมชนชนบทไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสถาบันการศึกษา แต่ยังเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแหล่งรวมกิจกรรมกีฬา ดนตรี ศิลปะ

และกิจกรรมชุมชนอื่น ๆ โรงเรียนช่วยสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน การปิดโรงเรียนส่งผลให้ประชาชนสูญเสียความเชื่อมโยงกับชุมชน ลดการมีส่วนร่วมของพลเมือง และลดความสามัคคีในชุมชน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีทัศนคติที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครูมีทัศนคติเชิงบวกมองว่าการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กเป็นการแก้ปัญหาการบริหารจัดการและเพิ่มคุณภาพการศึกษา ส่วนนักเรียนมองว่าการได้เปลี่ยนไปเรียนในโรงเรียนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นการสร้างโอกาสและประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้กับตนเอง ขณะที่ชุมชนและผู้ปกครองส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงลบ มองว่าโรงเรียนยังมีศักยภาพและเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Neelakup et al. (2020) ทั้งนี้เป็นเพราะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มมีมุมมองและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ผู้บริหารมุ่งเน้นประสิทธิภาพเชิงนโยบาย ขณะที่ชุมชนให้ความสำคัญกับการเข้าถึงการศึกษาและอัตลักษณ์ชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Teepsuwan, 2022) ที่พบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่ายยังคงมีความกังวลเกี่ยวกับการควบรวมโรงเรียนที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาและความเป็นอยู่ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่นักเรียนต้องเดินทางไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายและเวลาในการเดินทาง แต่ยังทำให้นักเรียนขาดโอกาสในการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนด้วย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า แนวทางลดผลกระทบที่ได้รับการยอมรับประกอบด้วย การปรับบทบาทหน่วยงานต้นสังกัดให้ลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น การดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป การปรับเกณฑ์ให้มีความยืดหยุ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเดิมอย่างสร้างสรรค์ ทั้งนี้เป็นเพราะปัญหาที่เกิดขึ้นมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วน จึงต้องใช้แนวทางที่หลากหลายและเป็นระบบ รวมถึงการคำนึงถึงมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่ไม่สามารถประเมินด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ (Runpab, 2014) ที่เสนอ "CIPRA Approach" เน้นการสร้างความเชื่อมั่นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Bureau of Educational Innovation Development (2023) ที่เสนอรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก ให้มีความยืดหยุ่นตามบริบทพื้นที่

สรุป

จากการศึกษา มุมมอง 360 องศา: ปัญหา และทางออกของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาหลักของการดำเนินการคือ การขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ปกครองได้รับข้อมูลล่าช้าและไม่ครบถ้วน ชุมชนไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจตั้งแต่ต้น นำไปสู่การต่อต้านอย่างรุนแรง พบปัญหาความผูกพันทางจิตใจที่ชุมชนมีต่อโรงเรียนที่ก่อตั้งมานานกว่าแปดสิบปี ซึ่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมชุมชนและแหล่งรวมความทรงจำ การควบรวมจึงถูกมองว่าทำลายมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการเดินทางที่ไม่ปลอดภัยและข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของผู้ปกครอง

ที่มีรายได้ต่ำ ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีห้ามิติ ได้แก่ นักเรียนเกิดความเครียดและสูญเสียสมาธิ ครูถูกกดดันจากทุกฝ่าย เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษามากขึ้น การลงทุนงบประมาณไม่คุ้มค่า และชุมชนสูญเสียความภาคภูมิใจ ด้านทัศนคติพบว่าผู้บริหารมองเชิงบวกว่าจะเพิ่มคุณภาพการศึกษา ครูมีความเห็นแตกแยก นักเรียนมองเป็นโอกาสได้เรียนในสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น แต่ชุมชนและผู้ปกครองส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงลบ กังวลเรื่องการเดินทางและค่าใช้จ่ายเพิ่ม แนวทางลดผลกระทบประกอบด้วยการปรับบทบาทหน่วยงานต้นสังกัดให้ลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน เปิดให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น จัดตั้งคณะทำงานจากหลากหลายภาคส่วน สร้างหลักประกันคุณภาพและความปลอดภัย ดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ปรับเกณฑ์ให้ยืดหยุ่นตามบริบท ใช้ประโยชน์จากพื้นที่เดิมเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมเลือกโรงเรียน ทั้งหมดมุ่งสร้างความเชื่อมั่น และการมีส่วนร่วมเพื่อให้การควบรวมเป็นไปอย่างราบรื่นและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า สภาพปัญหาหลักของการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กเกิดจากการขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม ความผูกพันทางจิตใจของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน ปัญหาด้านการเดินทาง และข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของผู้ปกครองดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ ควรจัดทำแนวปฏิบัติการสื่อสารเชิงรุกโดยแจ้งข้อมูลล่วงหน้าและจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน พร้อมจัดทำฐานข้อมูลประวัติศาสตร์โรงเรียนเพื่อวางแผนใช้ประโยชน์อาคารเดิมเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสนับสนุนงบประมาณระบบรถรับส่งที่ปลอดภัยมีครูประจำรถและกำหนดเส้นทางที่หลีกเลี่ยงจุดเสี่ยง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีทัศนคติที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยผู้บริหารมองเห็นประโยชน์เชิงนโยบาย ขณะที่ชุมชนและผู้ปกครองมีความกังวลเรื่องผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ ควรปรับนโยบายให้มีความยืดหยุ่นโดยกำหนดเกณฑ์จำนวนนักเรียนขั้นต่ำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ผู้บริหารและครูเกี่ยวกับการบริหารการเปลี่ยนแปลง การสื่อสารเชิงบวกและการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า แนวทางลดผลกระทบที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด คือการดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป การสร้างการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเดิมอย่างสร้างสรรค์ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ ควรจัดทำแผนการดำเนินงานระยะ 3 ปี โดยปีแรกเน้นการสร้างความร่วมมือผ่านกิจกรรมร่วม ปีที่สองทดลองจัดการเรียนการสอนร่วมในบางรายวิชา และปีที่สามจึงดำเนินการควบรวมอย่างเต็มรูปแบบโดยเปิดรับการมีส่วนร่วมจากชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1. การศึกษาผลกระทบระยะยาวของการควบรวมโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่อื่น โดยติดตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พัฒนาการด้านสังคม และการปรับตัวของนักเรียนเป็นระยะเวลา 3-5 ปี เพื่อนำมาเป็นบทเรียนและสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนที่กำลังเผชิญกับนโยบายนี้

2.2. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กแบบเครือข่ายความร่วมมือ (School Network Management Model) ที่ไม่ต้องควบรวมแต่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น การแลกเปลี่ยนครูผู้เชี่ยวชาญ การใช้ห้องปฏิบัติการร่วมกัน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรร่วมกัน เพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

2.3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อพัฒนานวัตกรรมการใช้ประโยชน์จากอาคารสถานที่โรงเรียนที่ถูกควบรวม โดยให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมออกแบบและดำเนินการเพื่อสร้างพื้นที่การเรียนรู้ใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและสร้างความภาคภูมิใจในมรดกทางการศึกษาของท้องถิ่น

References

Bureau of Educational Innovation Development. (2023). *One district one quality school project: Training material for directors of educational service area offices nationwide, session 3/2023*. Bangkok, Thailand: Ministry of Education.

Eyampaya, K., Noymani, N., Onkasame, P., Raso, D., & Anukulwet, A. (2022). Small schools: Problems that need to be decided. *Sirinthorn Review Journal*, 23(1), 315-329.

Lathapipat, D., & Sondergaard, L. (2016). *Challenges Facing Small Schools and Option for Improving the Quality of Education in Thailand.* World Blogs. Retrieved January 20, 2025, from https://blogs.worldbank.org/th/eastasiapacific/thailand-s-small-school-challenge-and-options-quality-education

Neelakup, K., Kochakarn, K., Chanphet, P., & Intarat, S. (2020). *Basic data of small schools: A case study of the civil society participation promotion project for educational quality development*. Ratchaburi: Faculty of Education, Rajabhat Mueban Chombung University.

Pattamasuwan, S. (2022). *The impact of population decline on educational infrastructure: A case study of Udon Thani Province*. (Master's thesis). Chulalongkorn University. Bangkok.

Phunpat, N. (2020). Efficiency, effectiveness and impact of small school merger policy implementation in Uttaradit Province. *Graduate Studies Review Journal MCU Phrae Campus*, 6(1), 88-102.

Primary Educational Service Area Office of Ang Thong. (2025). *Meeting document on 3-year management plan for small schools academic years 2025-2027* (pp. 1-15). Ang Thong.

Ritinarong, J. (2025). *Thai birth rate hits historic low, contrasting with "having children for the nation" policy.* The Prachakorn. Retrieved January 15, 2025, from http://www. theprachakorn.com/newsDetail.php?id=1002#

Runpab, N. (2014). The study of social impact of small size schools' elimination and the guideline to development and strengthen small size schools under the Office of Lumphun Educational Service Area 1. *Veridian E-Journal*, 7(2), 304-316.

Teepsuwan, N. (2022). Merging schools: An option to improve learning equity and opportunities in Thailand. *Rattapariraksa Journal*, 64(3), 67-76.